

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Västerlövsta kyrka har ett dominerande läge i en rik odlingsbygd. Den är högt belägen på en utlöpare av Dalkarsåsen i utkanten av tätorten Heby. Samhället växte fram som stationssamhälle i slutet av 1800-talet när järnvägen anlände år 1872 och blev järnvägsknut 1906 när banan Heby-Runhällen-Enköping invigdes. Under 1900-talet var Heby centrum för tegeltillverkningen i västra Uppland. Idag är Heby centralort i Heby kommun. Det höga kyrktornet syns vida omkring i det omgivande öppna odlingslandskapet tillsammans med den närliggande höga silon som understryker den rika jordbruksbygden. Söder om kyrkan ligger prästgården och församlingshemmet.

2.2 Kyrkan

Västerlövsta kyrka är en senmedeltida salkyrka med sidokapell och sakristia i norr samt vapenhus i söder och torn i väster. I norra sidokapellet och sakristian ingår delar av en äldre kyrka som troligen byggts omkring år 1300. Tornet uppfördes först på 1820-talet och kröns av en kopparklädd lanternin med en hög spira som byggdes efter en brand 1901. Kyrkans planform, med långhus och kor av samma bredd och sakristia jämte en kapellutbyggnad på nordsidan, är karakteristisk för en rad senmedeltida kyrkor i Uppland, Västmanland och Dalarna.

Kyrkan har slätputsade, vitkalkade fasader på en gråmålad, spritputsad sockel. Fasaderna kröns av en profilerad, putsad taklist. Porten i vapenhusets södra gavel har en flersprångig, putsad och rusticerad omfattning. Porten i tornets bottenvåning har en enklare putsad omfattning. Kyrkan är försedd med stora, rundbågiga fönsteröppningar med blyspröjsade träfönster målade i ljusgrått. I norra sidokapellets västra fasad finns ett cirkelrunt fönster med flersprångig, putsad omfattning. Det är ett ursprungligt medeltida fönster som togs fram vid en restaurering på 1950-talet. Långhuset täcks av ett högt, brutet sadeltak. Norra sidokapellet och sakristian täcks av ett gemensamt valmat och brutet tak. Vapenhuset har ett högt sadeltak. Samtliga tak är koppartäckta.

Kyrkan har ända sedan 1700-talet genomgått flera stora renoveringar och ombyggnader. 1788 byggdes norra sidokapellet och sakristian om och försågs med nya mycket högre valv. Då byggdes även det medeltida sadeltaket om till ett högt, brutet tak mer i 1700-talets anda. Samtidigt påbörjades byggandet av tornet i väster men det avstannade och återupptogs först år 1826 då tornet fullbordades. På 1870-talet gick de ursprungliga gavelröstena till stor del förlorade i och med att det tidigare höga, brutna sadeltaket ersattes av ett nytt, mycket lägre brutet tak. År 1901 drabbades kyrkan av en eldsvåda och den ursprungliga tornlanterninen brann upp. I stället byggdes den nuvarande tornlanterninen krönt av en hög, spetsig spira. Arkitekt för ombyggnaden var den kände konstnären och arkitekten Agi Lindegren. Den nya tornöverbyggnaden fick en rik utformning i nybarockstil med ett intrikat mönster av svängda former och tempelgavlar med urtavlor burna av kolonetter. På 1950-talet återställdes kyrkans tidigare höga takfall och den nuvarande kopparplåtstäckningen tillkom.

Interiören präglas i hög grad av de sina rikt utformade senmedeltida valv. Valven är så kallade stjärnvalv men valvstrålarna är delvis omformade till figurer som försetts med ansikten som modellerats i putsen. Dessa valv kallas även gubbvalv och förekommer i flera kyrkor i bl.a. västra Uppland och Västmanland. I slutet av 1400-talet när kyrkan var nybyggd målades de

nyslagna valven med enkla målningar på ”valvgubbarna” och ribborna. Några decennier senare, troligen på 1520-talet, försågs koret med figurmålningar.

Olika restaureringar som genomförts under 1900-talet sätter också stark prägel på interiören. 1913-1914 togs de medeltida målningarna fram och konserverades, både de från 1400-talets slut och de yngre från 1500-talet. Korvalvet och övre delen av östra korväggen är rikt utsmyckade med målningar. 1957-58 genomfördes en större in- och utvändig restaurering efter förslag av arkitekten Ragnar Jonsson, Stockholm. Då tillkom det nuvarande tegelgolvet i långhuset och norra sidokapellet liksom bänkinredningen i slutna kvarter målad i ljusgrått och blått. I korets båda hörn mot öster står delar av en äldre bänkinredning från 1600-talet med gavlar och dörrar i renässansstil. 1958 återställdes delar av gapskullen och den medeltida tegeltrappan i korets norra vägg.

Altarringen är från 1790-talet och på altaret står kyrkans praktfulla altarskåp från omkring 1520 tillverkat av Jan de Molders verkstad i Antwerpen. Skåpet, som skildrar Kristi liv, är mycket välbevarat. Mittpartiet är skulpterat medan dörrarna är bemålade. Det kröns av en fristående Kristusskulptur. Dopfunten av kalksten är tillverkad i mitten av 1200-talet och är kyrkans äldsta inventarium. På södra korväggen hänger ett stort kors med törnekrona och svepduk. Det var tidigare placerat på högaltaret mellan åren 1846 och 1903.

Predikstolen i sengustaviansk stil är placerad på väggen vid öppningen till sidokapellet i norr. Dess ursprungliga färger återställdes på 1950-talet. Orgelläktaren i väster har en barockstil som troligen tillverkats 1669. Läktaren bärs upp av åttkantiga träkolonner som är senare tillkomna. Orgelverket är tillverkat 1954 men orgelfasaden i nyklassicistisk stil härrör från en äldre 1870-talsorgel.

1996-97 skedde ytterligare en invändig restaurering efter förslag av arkitekt Göran Sollenberg, Enköping. Då tillskapades mer utrymme under läktaren i och med att de bakersta bänkraderna togs bort och ett nytt förberedelserum byggdes in under läktaren. Även pentry och handikapptolett byggdes in i tornets bottenvåning. I norra sidokapellet placerades ett lätt altarbord i trä på den plats där dopfunten stått sedan 1958. Dopfunten flyttades i stället upp till koret. Den stora vävda bonaden från 1958 hänger kvar på norra väggen i sidokapellet. En ny kororgel införskaffades 1997 och placerades i norra sidokapellet. Dessutom tillkom en ny trappa från läktaren ner till västra delen av långhuset.

2.3 Kyrkogården

Kyrkogården är tydligt uppdelad mellan en gammal och en ny del. Den gamla kyrkogården ligger uppe på den markanta höjd som kyrkan är belägen på. Den nya kyrkogården, som invigdes 1958, breder ut sig väster om och nedanför gamla kyrkogården, på gammal åkermark. Den gamla kyrkogården omgärdas av en kallmurad gråstensmur som består av avlånga, horisontella grovhuggna stenblock. Muren bildar en stödmur för den högre belägna marken innanför muren. Kyrkogården omges även av en krans av stora lövträd. Från huvudentrén rakt söder om vapenhuset leder en rak grusgång kantad av en allé av lövträd upp till vapenhuset. Entrén är försedd med huggna grindstolpar i granit samt järngrindar. Den gamla kyrkogården har sin största utbredning norr om kyrkan. Kyrkogårdsgångarna är grustäckta och gravkvarteren till största delen grästäckta. Ett stort antal äldre gravar från decennierna kring sekelskiftet 1900 finns bevarade både norr och söder om kyrkan. Många av dem är grusgravar med stenram samt försedda med stora, påkostade gravvårdar. I nordvästra hörnet av kyrkogården finns industrimannen Axel Rosenlunds grav. Axel Rosenlund (död 1920) var en av det nygrundade samhället Heby viktigaste industriidkare som bl.a. grundade

det stora tegelbruket Olsson & Rosenlund. Närmast norr om kyrkan står en rad ålderdomliga gravstenar, bl.a. en kalkstensvård i empiristil över brukspatronen Jean Fredric Bedoires grav. Han dog 1830 och var ägare till Molnebo bruk.

Nya kyrkogården omges av en häck och har en strikt indelning med raka gångar och rätvinkliga gravkvarter åtskilda av lägre häckar. En minneslund är anlagd i slutningen upp mot gamla kyrkogården. Den nya kyrkogården har entréer med murade grindstolpar av grovhuggen granit samt smidesgrindar. Diskret inplacerat i slutningen upp mot gamla kyrkogården, nära minneslundan, ligger ett bisättningsrum och begravningskapell uppfört i 1950-talsmodernistisk stil med slätputsade fasader och koppartak. Det tillkom sannolikt samtidigt med nya kyrkogården 1958.

2.4 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Västerlövsta kyrka har ett dominerande läge på en höjd i utkanten av tätorten Heby. Den är av stor betydelse för landskapsbilden i området. Kyrkan är ett välbevarat exempel på en senmedeltida salkyrka med sakristia jämte en kapellutbyggnad i norr av ett slag som är kännetecknande för en stor grupp kyrkor i Uppland, Västmanland och Dalarna. Vanligt hos dessa kyrkor är även att det funnits en läktare ovan sakristian som med en vid båge öppnar sig mot koret. Denna s.k. gapskulle med tillhörande tegeltrappa är till stor del bevarad i Västerlövsta kyrka. Karakteristiskt för kyrkan är även det stora tornet i väster från 1800-talet med sin mäktiga lanternin och spira i nybarockstil från 1904 ritat av den kände arkitekten och konstnären Agi Lindegren.

Interiören präglas i hög grad av de rikt utformade stjärnvalv där valvribborna dragits ut och formats till fantasifulla figurer. Sådana ”gubbvalv” förekommer hos en stor grupp kyrkor i delar av Mälardalen och bergslagsområdet. Det stora altarskåpet från omkring 1520 är tillverkat i Antwerpen och är ett av de märkligaste altarskåpen i Uppland, dessutom mycket välbevarat i ursprungligt skick. Interiören bär också vittnesbörd om olika restaureringsinsatser under 1900-talet som speglar restaureringskonstens utveckling.

Kyrkogården har en välbevarad, traditionell utformning med ett stort antal påkostade gravar från 1800-talet och det tidiga 1900-talet. Gravarna över några av industrisamhället Hebys stora industriidkare i slutet av 1800-talet har ett lokalthistoriskt värde.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Kyrkogårdens traditionella karaktär med stenmur och trädkrans samt en stor mängd äldre gravar har ett stort kulturhistoriskt värde samt ett stort miljöskapande värde.
- Kyrkogården äger även stora stämningmässiga värden.
- Kyrkan har ett stort arkitektur- och kulturhistoriskt värde som exempel på en mycket välbevarad senmedeltida salkyrka.
- Kyrkan är intressant ur restaureringshistorisk synvinkel som ett exempel på tidstypiska restaureringsinsatser under 1900-talet.
- Interiörens gubbvalv och dess kalkmålningar äger ett stort konsthistoriskt värde och har stor betydelse för upplevelsen av interiören.
- Den restaurerade gapskullen och tegeltrappan dit upp har ett stort byggnadshistoriskt värde.
- Det dominerande västtornet med sin höga tornspira är synlig vida omkring och utgör ett viktigt landmärke i trakten och har även ett stort arkitekturhistoriskt värde.

- Det stora senmedeltida altarskåpet tillverkat i Antwerpen är ett av de märkligaste i sitt slag i hela Uppland. Det är av omistligt konst- och kulturhistoriskt värde.
- Kyrkans dopfont från 1200-talet är dess äldsta inventarium och av mycket stort kulturhistoriskt värde.

2.7 Källor, litteratur och övriga uppgifter

Bonnier, Ann Catherine, *Kyrkorna berättar, Upplands kyrkor 1250-1350*, Uppsala 1987.

Nisbeth, Åke, *Västerlövsta kyrka, Upplands kyrkor nr 67, andra omarbetade upplagan*.

Uppsala 1966. (UK)

Medeltidens bildvärld, Historiska museets hemsida, internet: www.medeltidbild.historiska.se.

Tegelepoken i Heby, Berättelser kring den uppländska leran. Heby skrivarkverkstad,

Bokförlaget Inferi, Bollnäs 1985.

Uppland, landskapets kyrkor, forskningsprojektet sockenkyrkorna, Riksantikvarieämbetet, Stockholm 2004.

Upplandsmuseets arkiv: Fotografier och handlingar i topografiska arkivet. (UM)

Karakteriseringen är utförd i september 2008.